

CÜCE ROMANINA PSİKANALİTİK BİR YAKLAŞIM

Emine AYAN

Çukurova Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Psikanaliz, 19. yüzyılda kişilerin bilinçaltı çözümlenmelerini yapmak amacıyla Sigmund Freud tarafından geliştirilen bir kuramdır. Zamanla edebi metinlere de uygulanarak yaygınlık kazanan bu kuram, ortaya koyduğu kuramsal altyapı ile bilhassa modernist metinlerin çözümlenmesine olanak tanır. Bu bildiride modern Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Leyla Erbil'in Cüce adlı romanı psikanalitik bir okumaya tabi tutulacaktır. Romanın başkahramanı olan Zenime'nin yaşadığı benlik karmaşası ve bunun sonucunda intihara sürüklenişi, psikanalitik edebiyat eleştirisi kuramının ana izlekleri çerçevesinde ele alınacaktır. Zenime'de birtakım nevrotik semptomlarla varlığını hissettiren karmaşık kişilik yapısı, bilinç dışında yer eden kimi olguların bilince yansımalarının bir sonucudur. Çok katmanlı bir kurgusal düzlemde oluşan Cüce'de Zenime'nin anlatısı, onun karmaşık yapısının ve parçalanmış kimliğinin altında yatan etkenler hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Bildiride bu ipuçlarının izi sürülerek Zenime'yi intihara sürükleyen bilinçsel serüvenin altında yatan etkenler psikanaliz çerçevesinde çözümlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Leyla Erbil, Cüce, psikanalitik edebiyat eleştirisi

Abstract

Psychoanalysis is a theory revealed by Sigmund Freud to analysis the subconscious of people in 19th century. The theory gaining wide currency through practicing on literary texts in process of time enables to analysis especially the modernist texts with the theoretical background. In this study the novel called Cüce of Leyla Erbil who is one of the most important names in modern Turkish literature will be subjected to a psychoanalytic reading. Suicide subsequent to self confusion of Zenime who is the main character of novel will be examined in the context of psychoanalytic literary criticism. The complicated personality structure of Zenime emerging with some neurotic symptoms is a result of reflection of some facts leaving a mark in the unconscious to conscious. The narration of Zenime in Cüce which is comprising of a complex fictional plaque presents important cues about the factors underlying her complicated personality and fragmented identity. In the study the factors underlying conscious adventure getting into Zenime to suicide will be analysis in the context of psychoanalysis with tracing these clues.

Key Words: Leyla Erbil, Cüce, psychoanalytic literary criticism

Giriş

“İnsan aklının bilimsel olarak incelenmesi için ilk aracın kaşifi”¹ olarak anılan Freud’un, 19. yy ın sonunda kişilerin bilinçaltı çözümlenmelerini yapmak amacıyla geliştirdiği psikanaliz, içerdiği kuramsal altyapı ile zamanla edebi metinlerin çözümlenmesine olanak tanıyan bir kuram olma özelliği kazanır. Psikanalizin edebi metinlerle olan ilişkisine işaret eden psikanalitik edebiyat eleştirisi kuramı bu tür metinlere kazandırdığı yeni açılımlarla dikkat çeker. Freud’un içinde modern insanın ve onun yaşama koşullarının anlatıldığı eserlerde psikanalizin olanaklarından yararlanıldığına dikkat çekmesi² bu kuramın gerek kurgusal gerekse içerik olarak kendini kolayca ele vermeyen modernist metinler üzerindeki etkisini ortaya koymasına bakımından önemlidir.

Modern Türk edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Leyla Erbil ortaya koyduğu pek çok türdeki eseriyle Türk edebiyatında kendine özgü yeriyle dikkat çeken bir yazardır. Kendisiyle yapılan bir söyleşide düşünsel kaynakları arasında Sait Faik, Dostoyevski, Kafka, Sartre, Marx ve Freud gibi isimlerin yer aldığını belirten yazarın Freud’a ayrı bir önem attığı görülür.³ Freud’un geliştirdiği bilinçdışı kavramının yazara insanı kavrama noktasında yeni bir bakış açısı kazandırdığını dile getiren Erbil’in⁴ eserlerinde daha ziyade nevrotik bozukluklarıyla dikkat çeken insanlara yer vermesi psikanalizin ona sunduğu bu imkânın bir sonucudur. Yazar insanların tümünün yaralı ve hasta olduklarına inandığını ve sanatının beslendiği kaynağın da bu her insanda gördüğü zavallılık ve delilik olduğunu belirtir.⁵

Türk edebiyatında 1960’lı yıllardan itibaren edebi eserlerde gerçeküstücülük varoluşçuluk ve psikanalizin etkileri varlığını hissettirmeye başlar. Bir ‘kadın yazar’ olarak psikanalize duyduğu ilginin, bu kurama önyargılı bir tutumla yaklaşan ve kadın yazara karşı olan kimi çevrelerce eleştirilmesinden yakınan Erbil, bu ilginin bir erkek yazara ait olması durumunda daha ciddiye alınacağını düşünür.⁶ Kadınların neolitik dönemde eşlerine hükmederek kısa bir süre için de olsa kavgasız dövüşsüz bir yaşam sürdürdüklerinin bilindiğini belirten Erbil’in eril dile yaslanmayan bilinçli bir kadın dili kurmaya çalıştığı görülür.⁷ Bu bağlamda yazarın 2001 yılında yayımladığı Cüce adlı romanı kadın yazar problematiğini ele almasıyla dikkat çeken bir metindir. Bu bildiride psikanalizin kuramsal alt yapısını oluşturan kimi izleklerden hareketle bir ‘kadın yazar’ olarak kurgulanan Zenime’yi intihara sürükleyen olgulara ulaşılması amaçlanmaktadır.

Cüce Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım

Leyla Erbil’in Cüce adlı romanı çok katmanlı yapısıyla dikkat çeken bir metindir. Ana hatlarıyla iki kurmaca düzlemde meydana gelen metinde Leyla Erbil hem metnin asıl yazarı hem de üstkurmacayı meydana getiren kurmaca yazardır.

“Yazarın Notu” başlığını taşıyan birinci kurmaca düzlemde Erbil, kendisini bir kurmaca karakter olarak anlatıya dâhil eder ve ara sıra kaldığı yazlık köy evindeki komşusu Zenime’yi tanıdığı kadarıyla anlatır. Buna göre Kabil doğumlu olan Zenime, İlkokulu Niğde’de bitirdikten sonra babasıyla neredeyse tüm dünyayı dolaşan, annesinden pek

¹ Freud, S. (1999), *Sanat ve Edebiyat*, İstanbul, Payel Yayınevi, s. 17.

² Freud, S. (2012), *Psikanaliz Üzerine Konferanslar*, Ankara, Alter Yayınları, s. 159.

³ Erbil, L. (2003), *Zihin kuşları*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 169.

⁴ Erbil, L. (2003), s. 173.

⁵ Erbil, L. (2003), s. 177.

⁶ Erbil, L. (2003), s. 171.

⁷ Armağan, Y, İrmak, E. (2011), “Beni Günah Çıkarmaya Zorlamak İstiyorsunuz Sanki”, *Yeni Yazı*, II, s. 96.

söz etmeyen, erken yaşta yitirdiği bir ağabeyi olan, bir kez evlenip ayrılan ve yaşayıp yaşamadığını bile bilmediği bir oğlu olan, siyasete, sanata, edebiyata ilgi duyan, Hiçlik adlı felsefi bir roman yayımlayan, Amerika’da profesör olarak İslam’da hümanizma üzerine dersler veren, emekli olduktan sonra ise babasından kalan köy evine yerleşen ve dış dünyaya kapılarını kapatan yalnız bir kadındır. Zenime’nin ailesinden çok söz açmadığı, anlattıklarında da bir netlik olmadığı görülür. Leyla Erbil’in “Kafamı kurcalayan birçok şey vardı anlattıklarında ama değildi dönüp soru sorulacak birisi. Ne anlattıysa o kadar kendisi.”⁸ şeklindeki cümlesi Zenime’nin bu özelliğine işaret etmektedir.

Psikanalitik açıdan bakıldığında Zenime’nin kişiliğinde birtakım nevrotik semptomların varlığı dikkat çeker. Benlik karmaşası yaşaması, insanlarla ve anılarıyla arasına mesafe koyma çabası, evindeki eşyanın görünümü ve karıncalardan tiksinişmesi bu nevrotik semptomların önde gelenleridir. Zenime’nin evden pek dışarı çıkmadığı, evine de Hatice Abladan, oğlu Yıldırım’dan ve Leyla Erbil’den başkasını almadığı görülür. Zenime çatışmalı bir benlik yapısına sahiptir. Leyla Erbil onun kimi zaman kederli derin yeislerle kapıldığını kimi zaman da neşeyle taşarak insanı gülmekten kırıp geçirdiğini dile getirir.⁹ Zenime’nin çatışmalı benlik yapısı dini tercihinde de varlığını hissettirir. Ataiist olmasına rağmen evinin duvarında Kur’an-ı Kerim’in asılı olduğu ve Ramazanlarda oruç tuttuğu görülür. Leyla Erbil’e göre Zenime’nin “hayatının herkese kapadığı bir noktayı bir gizi, gerçek bir acısı”¹⁰ vardır. Nitekim Leyla Erbil, sık sık onun anılardan nefret ettiğini, anı yazmak kadar ucuz bir şey olamayacağını, anıların yalanlarla dolu olduğunu, insanlığa yararı olmayan özlem ve özentilerden, böbürlenmelerden başka bir şey olmadığını kendisine söylediğini belirtir.¹¹ Zenime’nin evindeki eşyalar ve nefret ettiği karıncalar da onun nevrotik yapısına işaret eden önemli semptomlardandır. Leyla Erbil’in “. . . çok az eşyası vardı, yine de eşya yığılı darmadağın bir ev sezerdim boşlukların altında”¹² şeklindeki cümlesi Zenime’de dikkat çeken nevrotik yapının eşyadaki yansısına işaret eder. Tiksinilen karıncalar ise Zenime’nin nevrotik yapısını imleyen önemli bir imgedir.

Zenime’de sözü edilen semptomlarla varlığını hissettiren nevrotik yapı onun intiharı ile sonuçlanır. Bu bağlamda yayımlaması için Leyla Erbil’e dağılmış bir topar halinde teslim ettiği ve Leyla Erbil’in “Cüce” adını vererek yayımladığı roman Zenime’nin intiharına ışık tutması bakımından önemlidir. “ Bu yazının sanki kıyılmış bir bütünün yerdeki parçalardan bitleştirildiğini okurların unutmaması gerekir. Bu yüzden daha yetenekli birinin elinden daha değişik bir metin çıkabilir, giderek anlam da çok katmanlaşarak Zenime Hanım’ın intiharını daha anlaşılır kılabilirdi diye düşünmüyorum değilim.”¹³ cümlesi bu bağlamda dikkat çekicidir. Dolayısıyla Cüce romanının ikinci kurmaca düzlemi bir kurmaca yazar olarak Leyla Erbil’in kurguladığı Zenime’nin anlatısından oluşur.

Cüce romanında Zenime’nin intihara sürüklenişini psikanalitik açıdan bilinç dışında bastırılan kimi olgularla yakından ilişkilidir. Freud’un “aklın, ne dışarıdan bakan ne de öznenin kendisi için gözleme hemen açık olmayan etkin kesimleri”¹⁴ olarak tanımladığı bilinç dışı, nevrozların kaynağında yer alan temel olgudur. Freud’a göre “. . . başlangıçta

⁸ Erbil, L. (2012), *Cüce*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. ix.

⁹ Erbil, L. (2012), s.viii.

¹⁰ Erbil, L. (2012), s. ix.

¹¹ Erbil, L. (2012), s. ix.

¹² Erbil, L. (2012), s. vii.

¹³ Erbil, L. (2012), s. xv.

¹⁴ Freud, S. (1999), s. 17.

başarılı olan bastırma uzun süre dayanmaz; olayların sonraki akışında başarısızlığı giderek belirgin hale gelir”¹⁵ ve “. . . günün birinde bazı dış olayların etkisiyle, unutulmuş anının uğradığı değişikliğin ürünleri ve türevleri olarak değerlendirilebilecek ve bu açıdan bakılmadıkça anlaşılabilir olarak kalacak ruhsal sonuçlar ortaya çıkarabilir.”¹⁶ Dolayısıyla Zenime’yi intihara sürükleyen nevrotik semptomlar “. . . geçmişteki bastırılmış bir çatışmanın güncel olarak ve simgesel bir tarzda ifade edilmesi olarak”¹⁷ değerlendirilebilir. Bu bağlamda Zenime’nin anlatısı adeta onun bilinçdışının anahtarı niteliğindedir.

Zenime’nin kurguladığı ‘kadın yazar’ ın da tıpkı Zenime gibi metruk bir köy evinde tek başına yaşadığı, bir dönem Amerika’da İslam’da hümanizma üzerine dersler verdiği, Hiçlik adlı bir roman yayımladığı, boşandığı eşinden yaşayıp yaşamadığını bile bilmediği bir oğlu ve erken yaşta yitirdiği bir ağabeyi olduğu, Kaban adlı bir köpeğinin bulunduğu görülür. Zenime’nin anlatısı, ‘kadın yazar’ ın gazetecinin geleceği haberini alması üzerine onu beklerken yaşadığı benlik karmaşası ve gazeteci ile karşılaşması çerçevesinde şekillenir.

‘Kadın yazar’ ın bir yandan bir yazar olarak üne kavuşmayı isterken öte yandan unutulmayı ve bir ‘hiç yazar’ olarak kalmayı arzuladığı görülür. Nurdan Gürbilek’in ifadesiyle “. . . Cüce’de artık tam anlamıyla yarılmış bir iç dünyanın, birbiriyle akorsuz atan ‘iki karşıt yürek’ in öyküsüdür kendiliğın öyküsü. Yüreklenden biri dünya nimetlerine sırtını dönmüş, ünün getireceği aşağılanmadan kaçmış, nefsinı bastırmaya yönelmiştir; . . . ikinci yürekse ‘enerjisini bir yere akıtarak dirilmek’ . . . ister.”¹⁸ Romanda yer alan “. . . biliyorum, kaçmışındır iyelik sıfatlarından, zamirlerinden ve kiplerinden hayat boyunca”¹⁹ şeklindeki cümle ‘kadın yazar’ ın yaşadığı benlik karmaşasına işaret etmesiyle dikkat çeker. Kendisini ait hissedebileceği bir ‘ben’ den yoksun olan ve bu iki zıt ‘ben’ arasında gidip gelen ‘kadın yazar’, bu karmaşanın yarattığı bulantıyı derinden hisseder. Bu bağlamda ayna ‘kadın yazar’ ın parçalanmış benliğini imleyen önemli bir metaforudur. “. . . aynaya baktın! Baktığında aynaya yoktu orada yüzün! Yüzün yoktu orada! Yutmuştu seni ayna! O sana bakıyordu bomboş sen de ona; aynaydın da sen artık o sadece yansıtıyordu senin aynalığını sana.”²⁰ cümlelerinde benlik karmaşasının ‘kadın yazar’ da yarattığı sancı ayna metaforuyla açıkça ortaya konulur.

Psikanalitik açıdan ele alındığında ‘kadın yazar’ da nevrotik bir semptom olarak dikkat çeken benlik karmaşasını, bastırılarak bilinçdışına itilen kimi olgularla açıklamak mümkündür. Bilinçdışını “kaos denilen kaynayan bir kazan”²¹ a benzeten Freud, semptomun bastırılmış olandan ileri geldiğini ve sanki ‘ben’ in önünde onun temsilcisi durumunda olduğunu belirtir.²² Dolayısıyla “kadın yazar” ın birbirine zıt iki benlik arasında yaşadığı karmaşa, bilinçdışından bilince yansıyan bir semptomdur. Freud, geliştirdiği yapısal kişilik kuramında örgütlenmemiş içgüdüsel eğilimleri ‘id’, örgütlenmiş gerçekçi kesimi ‘ego’ ve eleştirel ve ahlaksal işlevi ‘süperego’ olarak adlandırır.²³ Bu kurama göre “. . .

¹⁵ Freud, S. (2013), *Metapsikoloji*, İstanbul, Payel Yayınevi, s. 152.

¹⁶ Freud, S. (1999), s. 56.

¹⁷ Tura, S. M. (2012), *Freud’dan Lacan’a Psikanaliz*, İstanbul, Kanat Kitap, s. 55.

¹⁸ Gürbilek, N. (2010), s. 230.

¹⁹ Erbil, L. (2012), s. 1.

²⁰ Erbil, L. (2012), s. 35.

²¹ Freud, S. (2012), s. 91.

²² Freud, S. (2012), s. 73.

²³ Freud, S. (2013), s. 20.

bastırılmış olan 'id' le birleşir ve onun bir parçasıdır."²⁴ Ego "dış dünyanın etkisini 'id'e ve eğilimlerine uygulamaya çalışır ve 'id'de kayıtsız koşulsuz hüküm süren haz ilkesinin yerine gerçeklik ilkesini koymaya çabalar."²⁵ Süperegö ise "... 'id' in en güçlü itkilerinin ve en önemli libidinal değişimlerinin ifadesidir."²⁶ İd ile süperegö arasındaki uyumu sağlamakla yükümlü olan 'ben' bunu gerçekleştiremediğinde bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir. Freud'un ifadesiyle aslında özne olan 'ben' nesne haline gelebileceğinden kendi kendisiyle de karşı karşıya gelebilir. Aynı zamanda 'ben' in bir bölümü diğerine karşı koyabilir.²⁷ Dolayısıyla 'kadın yazar' ın yaşadığı benlik karmaşasının psikanalitik açıklaması id ile süperegönün baskısı altında bunalan egonun uyum kurma işlevini sağlıklı bir şekilde gerçekleştiremediğidir.

Cüce romanında 'kadın yazar' ın gazeteciyi beklerken yaşadığı gerilim id ile süperegönün istekleri arasında bunalan egonun verdiği bir tepkidir. "... işte burada kapının önünde hiç istemeden ama seve seve bekliyorsun onu gerilim içinde; siste evi bulamazsa diye kapı önlerine çıktığım da yalan, meraktan yiyor için için, yüreğinin birine gizli bir koro kum yağdırmakta"²⁸ cümlesi 'kadın yazar' ın sıkıntılı bekleyişine işaret etmesiyle dikkat çeker. Sıkıntılı bekleyişin daima bazı içsel nedenlere bağlı olduğunu düşünen Freud, bunalım nevrozunda sık sık görülen nedenin, ne doyurulmuş ne kullanılmış olan libido uyarması olduğunu ve sıkıntının da doyurulmamış libidonun yerine geçerek doğrudan doğruya bunalıma dönüştüğünü belirtir.²⁹ Bu bağlamda 'kadın yazar' ın egosunda gelişen tepkinin psikanalitik açıklaması bilinçdışında doyurulmamış bir arzu olarak bastırılan değer duygusudur. Romanda "sis" imgesiyle yansıtılan bu olgu, 'kadın yazar' ın yazarlık serüvenini olumsuz yönde etkileyerek egosunda bir kırılmaya yol açar. "Evet, varsın, varsın ama; hiçbir dönemde kaçamayacağın, içinde eriyip yok olmaya tutsak olduğun, ötekilerle birlikte; sırnaşık, yırtık, dalkavuk, karıncalaşmış, felçli celladın yatağını paylaşan bir varlık olarak ürperik..."³⁰ cümlesi bu noktaya işaret etmesiyle dikkat çeker.

'Kadın yazar' ın bilinçdışında doyurulmamış bir arzu olarak yer alan değer duygusu süperegönün egoya uyguladığı baskı sonucunda aşağılık kompleksine dönüşür. Yazarlık mesleğinin 'tanıtım-reklam-pazarlama-paketleme-satma' zorunluluğunu, anlayamadığı bir nedenle, bir yazara karşı en büyük ayıp, giderek aşağılama olarak algıladığını, nedenini bir türlü çözemediği bir aşağılanma korkusuyla ünden, hayranlıktan, sevgiden kaçtığını dile getiren 'kadın yazar' ın³¹ yaşadığı aşağılık kompleksinin nedeni psikanalize göre "ben ile benüstünün ilgisinde aranmalıdır."³² Freud'a göre ben benüstünü dinlemediği kurallar ve yaklaşımlar olursa ağır aşağılık ve suçluluk duygularıyla cezalandırılır.³³ Dolayısıyla 'kadın yazar' ın ünden, hayranlıktan, sevgiden sakınma çabasının nedeni 'id' in çağrısına kulak veren egonun süperegö tarafından baskılanarak cezalandırılma tehdidiyle karşı karşıya kalmasıdır. 'Kadın yazar' ın gazetecinin geleceği haberini almasıyla 'ego' sunda birtakım nevroitik semptomların belirmeye başlaması 'id' den gelen dürtüle-

²⁴ Freud, S, (2013), s. 350.

²⁵ Freud, S, (2013), s. 351.

²⁶ Freud, S, (2013), s. 362.

²⁷ Freud, S, (2012), s. 75.

²⁸ Erbil, L, (2012), s. 6.

²⁹ Freud, S, (2012), s. 101.

³⁰ Erbil, L, (2012), s. 27.

³¹ Erbil, L, (2012), s. 10.

³² Freud, S, (2012), s. 83.

³³ Freud, S, (2012), s. 96.

rin süperego tarafından engellenmesiyle açıklanabilir. İd ile süperegonun baskısı altında bunalan ego yazarlık mesleğinin gerektirdiği tanınma arzusunun direnmenin yarattığı kaosu yaşamaya mahkûm olur. “Uzun süre direndin bu kültüre. Ünlü olmak, bu toplumda yer kapmak seçilmiş üçten beşten sayılmak, medyatik arma olmak hepsi sana yabancı hepsi başka biçimde, ne var ki istememektesin tümüyle yok da sayılmak”³⁴ cümlesi bu kaosu açıkça ortaya koymaktadır.

‘Kadın yazar’ ın bir ‘yazar’ olarak yaşadığı aşağılık kompleksi, psikanalitik açıdan kişinin toplumsal kimliğini kazanmasında önemli bir rolü olan süperego ile yakından ilişkilidir. Süperegonun “Oedipus karmaşasının mirasçısı ve dolayısıyla aynı zamanda İd’in en güçlü itkilerinin ve en önemli libidinal değişimlerinin ifadesi”³⁵ olduğunu dile getiren Freud özdeşleşmenin Oedipus Kompleksinin tarihinde önemli bir rol oynadığını belirtir.³⁶ Buna göre “kızın Oedipus kompleksini geçiş süreci oğlan çocuğunki kadar düz değildir. . . . ‘İğdiş edildiği’ için daha aşağı bir konumda olduğunu anlayan küçük kız, hayal kırıklığı içinde kendisi gibi ‘iğdiş edilmiş’ olan annesinden uzaklaşarak babasını baştan çıkarmaya çalışır; ama böyle bir tasarının başarısızlığı kaçınılmaz olduğu için sonuçta gönülsüzce de olsa annesine dönmeli, onunla özdeşleşerek kadın rolünü kabul etmelidir.”³⁷ Babasını bir güç simgesi olarak gören kız çocuğunun bu güçten yoksun olan annesi ile özdeşleşmek durumunda kalması, onda kalıcı bir iz bırakarak süperegonun gelişimini olumsuz yönde etkiler. Psikanalize göre “kız çocuk Oedipus kompleksini belirsiz bir süre taşır, bu karmaşanın etkilerinden oldukça uzun bir zaman sonra ve ancak birtakım hasarlarla kurtulur. Bu koşullar altında oluşması tehlike geçiren benüstü, kültürel bakımdan gerekli olan güce de, bağımsızlığa da erişemez.”³⁸ Dolayısıyla ‘kadın yazar’ ın bir yazar olarak kendisini değersiz hissedip aşağılık kompleksine kapılması oedipus kompleksini başarıyla atlatamamasının bir sonucudur.

Çüce romanında bir yandan üne ve hayranlığa yakınlık duyan ‘kadın yazar’ ın öte yandan bir “hiç yazar” olarak unutulma arzusunun kapıldığı; bir diğer ifadeyle bir “unutturmuş oyunu”³⁹ tutturduğu görülür. Romanda metaforik olarak “zayıf kalplere, kalp yorgunluğuna, çifte kalbe, sürekli kalp sancısı çekenlere önerilen kalp şarabı”⁴⁰ psikanalitik açıdan varlığın belirsizliği karşısında bunalan egonun geliştirdiği bir savunma mekanizmasıdır. Ancak romanda bu mekanizmanın işlemediği ve ‘kadın yazar’ ın içinde bulunduğu benlik karmaşasının metinler arası bir düzlemde şekillenmeye devam ettiği görülür. Bu bağlamda ‘kadın yazar’ ın ana tanrıça ‘Ma’ ya sığınarak kökensel bir benlik kurma çabası kayda değerdir. Ancak ‘Ma’ ın ‘kadın yazar’ ın hiç yazar olma arzusunun karşılık geldiği görülür.

Romanda ‘hiç yazar’ lık ile ana tanrıça ‘Ma’ ın özdeşleştirilmesi psikanalitik açıdan Oedipus kompleksinin kökeninde yer alan olgu ile yakından ilişkilidir. Bireysel oedipus karmaşasıyla insanlığın tarihöncesi arasında koşutluklar bulunduğunu öne süren Freud⁴¹, Darwin’in “İnsanlığın ilkel dönemlerde, erkek bir tiranın yönetimi altında,

³⁴ Erbil, L, (2012), s. 16.

³⁵ Freud, S, (2013), s. 362.

³⁶ Freud, S, (2013), *Grup Psikolojisi ve Ego Analizi*, Ankara, Alter Yayınları, s. 38.

³⁷ Eagleton, T, (2011), *Edebiyat Kuramı*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, s. 165-166.

³⁸ Freud, S, (2012), s. 151.

³⁹ Erbil, L, (2012), s. 19.

⁴⁰ Erbil, L, (2012), s. 23.

⁴¹ Freud, S, (2013), *Uygurluğun Huzursuzluğu*, İstanbul, Metis Yayınları, s. 10.

sürüler halinde yaşadığı⁴² varsayımından hareketle oedipus kompleksinin kökenini gücün simgesi olarak gördüğü 'baba'ya dayandırır. Bu bağlamda romanda sıkça karşılaşılan ve Nurdan Gürbilek'in tespitiyle⁴³ bir sürü psikolojisine işaret eden karınca oedipus kompleksinin kökeninde yer alan olguyu imlemesiyle dikkat çeker. 'Kadın yazar'ın bilincinden akan "Geçip gitmek bilmiyor bunaltın; neye baksan onu görüyorsunuz; ağzını açmış sana biraz daha yaklaşan kara koyun sürüsünü; önlerinde erkekleri sonsuza değin bitmeyecek uzun yürüyüşü..."⁴⁴ cümlesi oedipal evrede 'baba' ile değil anne ile özdeşleşmek durumunda kalan 'kadın yazar'ın yaşadığı aşağılık kompleksinin altında yatan etkene ışık tutar. Nitekim Freud'a göre " tarih öncesini sürdürmek için yalnızca kadınlığın oluşumu, ilkel erkekliğin tortul belirtilerinin çıkardığı bozuklukların elinde oyuncak olarak kalmaktadır."⁴⁵ Bir 'kadın yazar' olarak Roma'nın 'Ma'sındaki tanrıça kaderini yaşadığını belirten kadın yazar⁴⁶ kendisini ait olabileceği bir kimliğe yerleştiremediğinden bir "hiç yazar" olmak ister. "... sen, sen hiçbir yere ait değilsin, aitsiz kimliksin sen, 'Aitsiz Kimlik!'"⁴⁷ cümlesi bu bağlamda önemlidir.

Romanda iç hesaplaşmasıyla geçen sıkıntılı bir bekleyişin ardından 'kadın yazar'ın evine kabul ettiği gazetecinin cüce olması dikkat çekicidir. Psikanalitik açıdan ele alındığında cüce, bilinçdışı bastırılmış olarak yer alan olguların açığa çıkmasını; dolayısıyla da 'kadın yazar'ın bilinçdışı ile yüzleşmesini sağlayan önemli bir metaforudur. Fotoğraf çekip röportaj yaparak 'kadın yazar'ı hükmü altına alan gazeteci bilmediği bir nedenle yazarlık mesleğinin gerektirdiği ünden ve hayranlıktan kaçınmaya çalışan 'kadın yazar'ın bilinçdışında bastırıldığı değer duygusu ile yüz yüze gelmesine neden olur. Gazetecinin "Kimse kimsenin değerini bilemez, başkası neden uğraşacakmış seninle? Değerini, sen kendin biçeceksin kendine"⁴⁸ şeklindeki ifadesi bu bağlamda önemlidir. Cücenin, telkinleriyle 'kadın yazar'ı hükmü altına alması psikanalitik açıdan grup psikolojisi kavramıyla açıklanabilir. Bireyin onu yönlendiren kişinin bütün önerilerine uyarak karakteriyle, kişiliğiyle tamamen zıt olan hareketlerde bulunabileceğini belirten Freud, hareket halindeki bir grubun içinde bireyin zamanla eriyerek kendisini, grubun çekici etkisinin içinde bulabileceğini ve bu durumun hipnotize edilmiş bir bireyin kendisini hipnotize eden kişinin ellerinde bulması gibi büyüleyici bir durum olduğunu dile getirir.⁴⁹ Freud'un sözünü ettiği grup psikolojisinin romandaki karşılığı gazetecinin üstlendiği yazarlık mesleğinin gerektirdiği tanıtım olgusudur.

Romanda gazetecinin telkinlerine ayak uyduran 'kadın yazar'ın bilinçdışı ile yüzleşerek gazeteciye boyun eğmesi mitolojik bir düzlemde ortaya koyulur. Zeus nasıl bin yıllık ana tanrıçayı kafasından yeniden yaratmışsa, omzunda süngü gibi kamerası, avcı yeleği, silme cephanelik bir adam olan cüce de buyurgan ve nobran erkek sesiyle 'kadın yazar'ın dişiliğinin tarihinde bir yaprak daha çevirecektir.⁵⁰ Yunan mitolojisindeki bir efsaneye göre evrenin düzenini kurduktan sonra kendisine eş diye Metis'i alan Zeus, karısının yanında taşıdığı kız çocuğundan sonra bir de erkek çocuk dünyaya getireceğini ve bu çocuğun gök-

⁴² Freud, S. (2013), s. 10.

⁴³ Gürbilek, N. (2010), s. 233.

⁴⁴ Erbil, L. (2012), s. 31.

⁴⁵ Freud, S. (2012), s. 153.

⁴⁶ Erbil, L. (2012), s. 20.

⁴⁷ Erbil, L. (2012), s. 19.

⁴⁸ Erbil, L. (2012), s. 67.

⁴⁹ Freud, S. (2013), s. 10.

⁵⁰ Gürbilek, N. (2010), s. 236.

ler saltanatını onun elinden alacağını öğrenmesiyle karısı Metis'i yutar. Zeus'un kafasından bir elinde kalkanı bir elinde kargısı olan aklın ve zekanın tanrıçası Athena doğar.⁵¹ Roman- da metaforik olarak 'kadın yazar' ın tırmandığı elma ağacı da içerdiği mitolojik anlamla dikkat çeker. 'Kadın yazar' "... çoktan günah ağacına dönüşmüş elma ağacına tırmanarak 'şeytan-ı lain'liği üstlenecek, ağacın tepesinden aldığı elmayı tıslaya tıslaya cüceye yediren pullu kuyruklu bir yılan-kadın olarak yeniden doğmayı kabul edecektir sonunda"⁵²

Söz konusu mitolojik düzlemde 'kadın yazar' ın bilinçdışında yüzleştiği olgu oedipal evrede gücün simgesi olan baba ile değil güçsüz ve eksik olan anne ile özdeşleşmenin yarattığı aşağılık kompleksidir. "... ben çıkmak istedikçe, tüm tepelere egemen olduğunu sanan ve marifetlerimle alay eden yalancı tepeler vardı ve tek başına sonsuzluğa doğru alabildiğine yükselmenin acıklı ve aşağılayıcı anlamıyla karşılaştım orada"⁵³ cümlesi bilinçdışındaki bu olguyu açıkça ortaya koymaktadır. Bilinçdışı ile yüzleşen 'kadın yazar' ın gazeteciye kendini teslim etmesi psikanalitik açıdan 'baba'nın gücünü imler. Bu bağlamda 'kadın yazar' ın "Tanrı Zeus'un kafasından bin yıllık ana tanrıçayı yeniden yaratması gibi doğurmuştu bir kez daha beni."⁵⁴ cümlesi önemlidir. 'Kadın yazar' cüce vasıtasıyla bastırıldığı değer duygusunu keşfetse de sonuçta huzura erişemez.

Cüce romanında Zenime'nin adeta bilinçdışının anahtarı niteliğinde olan anlatısı onu intihara sürükleyen etkenlerin çözümlenmesine olanak tanır. "... 'yazın adamı değil, kadınıyım ben! Anlayacağım tümünü okuduğunda!'"⁵⁵ cümlesinde 'kadın yazar' lığın bilhassa vurgulanması, süpergonun, bilinçdışında doyurulmamış bir arzu olarak yer alan değer duygusunu ketleyip egoya uyguladığı baskı sonucunda ortaya çıkardığı aşağılık kompleksi ile açıklanabilir. Bu kompleksin oluştuğu zemin ise daha önce de üzerinde durulduğu üzere oedipal evredeki özdeşleşme olgusudur. Gücün simgesi olan baba yerine anne ile özdeşleşmek durumunda kalan Zenime'nin oedipus kompleksini başarıyla atlatamaması egoda olumsuz bir etki yaratır. İd ve süperego arasında bir denge kurmaya çalışan ego bunu başaramadığında 'id'den gelen dürtüler süperego tarafından engellenerek egoda bir çatışma hali doğurur. Kendisini bir 'kadın yazar' olarak ait olabileceği bir kimliğe yerleştiremeyen Zenime'de benlik karmaşası olarak varlığını hissettiren bu çatışma onun intiharıyla sonuçlanır. "Zorlu çabalarla kazandığın şu yerden caydıramayacaklar seni. Katharsis niteliğinde hızlı bir kurtuluş özlemi! Ama dünyayı böyle mutsuz da kabul edemiyorsun! Karıncalar karıncalar! Kim çoğaltıyor ölümü!"⁵⁶ cümlesinde yer alan karıncalar oedipus kompleksinin kökeninde yer alan ataerkil yapıya işaret ederek Zenime'nin intiharına ışık tutar.

Romanda Zenime'yi intihara sürükleyen etken anlatısından anlaşılacağı üzere bilinçdışında doyurulmamış bir arzu olarak yer alan değer duygusudur. "... uymuyorsa da bu çağın hırsları hırslarına sanırım sen ilerde ... dönüp bakılacak bir motif olmak arzusu içindesin? ... paraya, mülke, erkeğe, üne takıya aldanmadan ve tümünde aklı kalmış olarak uyurken karıncaların yönettiği ebedi istirahatgahında..."⁵⁷ cümlesi Zenime'nin ölümüyle sonuçlanan bu olguyu açıkça ortaya koyar. İnsanda var olduğunu düşündüğü içgüdüleri "yaşayanı ölüme götürmeye çalışanlar ve sürekli olarak yaşamın uzatılmasına çalışan ve başaran

⁵¹Bayladı, D, (2005), *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul, Say Yayınları, s. 90.

⁵²Gürbilek, s. 236

⁵³Erbil, L, (2012), s. 79.

⁵⁴Erbil, L, (2012), s. 85.

⁵⁵Erbil, L, (2012), s. xiv.

⁵⁶Erbil, L, (2012), s. 80.

⁵⁷Erbil, L, (2012), s. 16.

diğerleri”⁵⁸ olmak üzere ikiye ayıran Freud, ölüm içgüdülerinin ego içgüdülerine; yaşam içgüdülerinin ise cinsel içgüdülere karşılık geldiğini savunur.⁵⁹ Bu bağlamda Zenime’de id ile süperegonun çağrıları arasında bunalan egonun ölümle sonuçlanan serüveni, psikanalitik açıdan ölüm içgüdülerinin yaşam içgüdülerine baskın çıkması ile açıklanabilir. Nitekim Freud’a göre ego içgüdülerinin bir kesimi nesnesi olarak kendi egosunu alır⁶⁰. Zenime’nin anlatısında ‘kadın yazar’ ın bilincinden akan “Şu ahir ömründe rengarenk karıncalar, ezan sesleri ve parasızlıkla daralttığım benliğimi aldı morarmış avuçlarına yeis . . . benliğinin durduramadım ele geçirilmesini ve mumyalanmasını kara kefenle...”⁶¹ cümlesi egoda meydana gelen kıyımı açıkça ortaya koymasıyla dikkat çeker.

Sonuç

Cüce romanının psikanalitik bir okumaya tabi tutulduğu bu bildiride Zenime’nin anlatısındaki ‘kadın yazar’ figüründen hareketle onu intihara sürükleyen etkenlerin izi sürülmüştür. Çalışmanın sonucunda kadın yazar problemiğinin psikanalitik bir düzlemde irdelendiği; dolayısıyla nevroitik bir kişilik yapısıyla dikkat çeken Zenime’nin intiharında bilinçdışında bastırılmış olarak yer alan birtakım olguların etkili olduğu saptanmıştır. Romanda bir yandan üne ve hayranlığa yakınlık duyan öte yandan ise bir “hiç yazar” olarak unutulma arzusuna kapılan Zenime’nin, bilinçdışında doyurulmamış bir arzu olarak yer alan değer duygusu süperegonun egoya uyguladığı baskı sonucunda aşağılık kompleksine dönüşür. Bir ‘kadın yazar’ olarak kendisini değersiz hissedenden Zenime’nin intiharında bireyin toplumsal kimliğinin oluşumunda etkili olan süperegonun mirasçısı olduğu ve Freud’un eril bir altyapıya dayandırdığı oedipus kompleksi önemli bir rol oynar. Oedipal evrede gücün simgesi olan ‘baba’ yerine anne ile özdeşleşmek durumunda kalan Zenime id ile süperegonun çağrıları arasında bunalan egonun yaşadığı çatışma sonucunda intihara sürüklenir.

Kaynakça

Armağan, Yalçın; Irmak, Erkan, (2011), “Beni Günah Çıkarmaya Zorlamak İstiyorsunuz Sanki”, *Yeni Yazı, II*.

Bayladı, Derman, (2005), *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul, Say Yay.

Eagleton, Terry, (2011), *Edebiyat Kuramı*, (çev. T. Birkan), İstanbul, Ayrıntı Yay.

Erbil, Leyla, (2012), *Cüce*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

Erbil, Leyla, (2003), *Zihin kuşları*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

Freud, Sigmund, (2013), *Grup Psikolojisi ve Ego Analizi*, Ankara, Alter Yay.

Freud, Sigmund, (2013), *Metapsikoloji*, (çev. E. Kapkın ve A. Tekşen,.) İstanbul, Payel Yayınevi.

Freud, Sigmund, (2012), *Psikanaliz Üzerine Konferanslar*, (çev. İhsan Kırmımlı), Ankara, Alter Yay.

Freud, Sigmund, (1999), *Sanat ve Edebiyat*, (çev. E. Kapkın ve A. Tekşen Kapkın), İstanbul, Payel Yay.

Freud, Sigmund, (2013), *Uygarlığın Huzursuzluğu*, (çev. Haluk Barışcan), İstanbul, Metis Yay.

Gürbilek, Nurdan, (2010), *Kör Ayna Kayıp Şark*, İstanbul, Metis Yay.

Tura, Saffet Murat, (2012), *Freud’dan Lacan’a Psikanaliz*, İstanbul, Kanat Kitap.

⁵⁸ Freud, S, (2013), s. 307.

⁵⁹ Freud, S, (2013), s. 302.

⁶⁰ Freud, S, (2013), s. 323.

⁶¹ Erbil, L, (2012), s. 23.